

AF ET TORVS HISTORIE

Af Arthur Fang.

Naar Færdsel til Lands kan mødes med Sejlads, er der gode Betingelser for et Samlingssted. Hvor Vejspor maatte runde sig syd om Roskilde Fjords inderste Vig, er der tidlig groet en Bebyggelse frem. Roskilde er en gammel og udpræget naturgroet By.

Blødt buer Roskildes Hovedstrøg sig gennem Byen, øjensynligt følgende det ældgamle Færdselsspors Bugten-sig-frem gennem Landskabet; i dets Kurver er der endnu som en Genspejling af Rytteres og Mænds stilfærdige Luntten, af deres Famlen-sig-frem mellem Terrænets Vanskeligheder.

Roskildes Hovedstrøg følger praktisk talt Retningen Øst—Vest. Det er fra gammel Tid opdelt i: Algade, Skomagergade og Støden, ældgamle Navne, der fører langt ned i Middelalderen. Undertiden træffes ogsaa Betegnelsen Stengaden for hele Strækningen¹). Algaden eller Adalgaden (*platea communis*) er den gamle Fællesbetegnelse for Købstædernes Hovedgader, som har fæstnet sig i adskillige af dem; den benævnes ofte Kongegaden (*platea regalis*) eller Kongens Hærstræde, fordi Vej i gammel Tid var Kongens Eje²). I Roskilde kaldes Algaden ogsaa Torvegaden eller Torvet og undertiden Bytinget.

Roskilde er opstaaet tidligt, og Bebyggelsen havde fæstnet sig, inden der har været Brug for en selvstændig Torveplads — helt modsat det planmæssigt anlagte Ny-Køge, i hvis Byplan der er

¹) Henry Petersen: Hvor laa Kongsgaarden i Roskilde? Hist. Tidsskr. 6. R. II, S. 324.

²) Hugo Matthiessen: Gamle Gader, S. 10.

Fig. 1. Roskildes Torve.

Billedet er taget oppe fra Raadhustaarnet. Det viser os det smukt buede Hovedstrøg og Raadhustorvet omkring Springvandet, t. v. begrænset af tre af de i 1908 nedrevne Ejendomme, samt i Mellemgrunden t. v. lidt af Nytorv med Slagternes Torvestader. — Samtidig viser Billedet Middelalderens Torv, som var paa selve Algaden, fra Skomagergades Begyndelse (i Billedets højre Hjørne) og til lidt forbi Hersegade (omtrent hvor Algade bøjer til højre).

afsat et meget rummeligt Torv. Roskilde har hele Middelalderen igennem været henvist til at holde Torv udelukkende paa den østre Del af det ikke særligt brede Hovedstrøg.

I en senere Tilføjelse til Roskilde Stadsret, stadfæstet 15. Juni 1268 af Kong Erik Glipping, hedder det:

— — at thet samme thorgs rom skal were fra then ny helghe andz hus til beghyndelsen pa sancti michels kirkegardh i then westre deel³⁾. — At Torvet skal være fra det nye Helligaandshus til den vestlige Grænse af Sct. Mikkels Kirkegaard. —

³⁾ Rosenvinge: Gamle danske Love V 185.

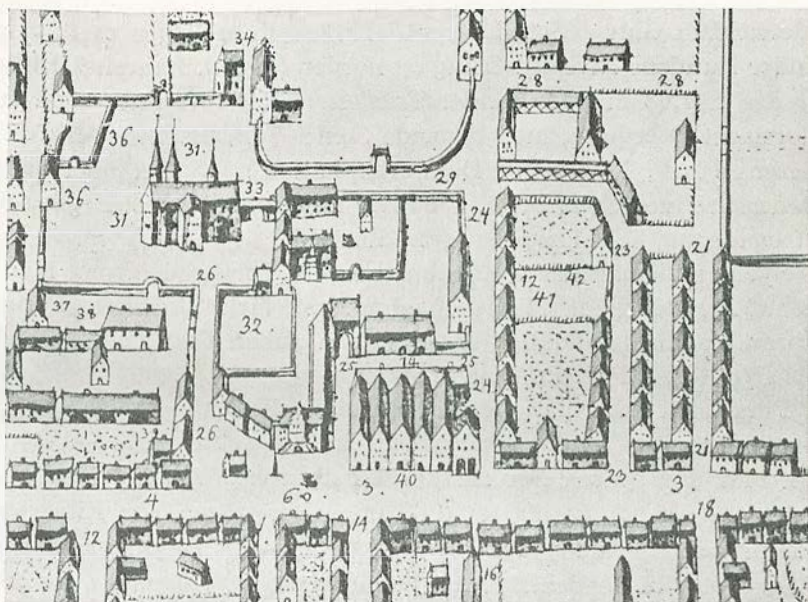
Desværre savnes der Kort eller Planer over det middelalderlige Roskilde. Den ældste, bevarede Plan er Peder Resens fra 1677; den er ikke alene temmelig sen, men desuden skematisk og for- tegnet; dog faar vi hjælpe os med den, saa godt vi kan. Paa denne Plan er Algade markeret med 3-Taller og Skomagergades østlige Del med et 4-Tal. Lige over dette findes Mrk. 39, der angiver Sct. Laurentii Kirkes Taarn. Øst for dette Taarn, som først er opført c. 1500, laa den anselige Sct. Laurentii Kirke med til- hørende Kirkegaard, der maa have fyldt det meste af den lille trekantede Plads, som Resens Plan viser os. Sct. Laurentii Kirke var en Fraadstens-Kirke fra c. 1100; betydelige Rester af den blev udgravet 1931 og er bevaret. I et Brev af 17. Maj 1253 fra Biskop Jakob Erlandsen i Roskilde meddeles det, at Bispen har ladet Helligaandshuset, kaldet Nyt Hospital, der tidligere laa uden for Byen, flytte indenfor Murene næsten ind i Byens Midte ved Siden af Sct. Laurentii Kirke mod Vest⁴). — Omtrent ved 4-Tallet paa Resens Plads vil vi altsaa finde Torvets ene Grænse. Den anden maa ligge lidt østlig for Mrk. 18, der angiver Hersegade.

I et Brev fra 1407 nævnes en Jord, liggende i Roskilde i Sct. Mikkels Sogn i »Hyrsegade« paa den østre Side af Gaden og mod Øst strækkende sig til Sct. Mikkels Kirkegaard⁵). I 1920 fandtes et Stykke østlig for Hersegade, mellem denne og Lille Graabrødre- stræde (viist paa Resens Plan), tidlig-middelalderlige, murede Grave, mange Kampesten samt Nedbrydningslag, som maatte ty- des som stammende fra Sct. Mikkels Kirke. Dens Kirkegaard har baade efter Skeletfund og ovennævnte Brev at dømme strakt sig hen mod Hersegade. Maaske ved Algade Nr. 20, i hvis Grund der er fundet et Hjørne af en Munkestensmur, muligvis fra Ring- muren omkring Kirkegaarden, skal dennes vestlige Grænse sættes — og med denne den østlige Grænse for Torvet.

Torvegadens Forløb er i Nutiden sikkert den samme som i Middelalderen; dette kan med ret stor Sikkerhed dokumenteres ved Tilstedeværelsen af middelalderlige Kældre og gennem Fund af

⁴) Danmarks Riges Breve 2. R. I Nr. 104.

⁵) Hugo Matthiessen: St. Mikkels Kirke i Roskilde. Arb. f. Hist. Samf. f. Kbh. Amt 1920, S. 83 med Henvisninger.

Kort Nr. 1. Resens Plan fra 1677.

Murrester. Selv om der i en Købstad ikke skulde være et eneste middelalderligt Hus bevaret, vil dog selve Gadenettet kunne fortælle om Byens Opbygning gennem svundne Aarhundreder. De idelige Brande, med efterfølgende Spredning af Brandlaget, i Forening med den grimme Vane at benytte Gaderne som Lossepladser har bevirket, at Jordsmonnet i de gamle Byer stadig har højet sig; i Stedet for at køre Skarnet væk eller fjerne Brandlag har man blot ladet Gaden hovne op og maaske nu og da befæstet den paany.

Den middelalderlige Torvegade i Roskilde ligger fra c. $1\frac{1}{2}$ til c. 2 m under Nutidens Niveau. Var de gamle Gader befæstet, var det enten med Træbro, runde eller firkantede Planker lagt Side om Side (i Lighed med Nutidens Kørebroyer af Sveller), eller med Stenbelægning; man kender baade en formløs Stenpikning og en Art Makadamisering. Skulde det være særlig godt, blev der nedlagt store, forholdsvis flade Trædesten paa langs ad Gaden. I Roskilde er der fundet Træbro ved Raadhustorvet c. 1,40 m nede

(det ældste Gulv i Sct. Laurentii Kirkes Ruin ligger c. 1,50 m under Nutidens Niveau). Østlig og norden for Sct. Laurentii Kirke er der c. 1,88 m nede fundet Trædesten, der fortsætter sig i en storslaaet Belægning med lignende Sten i Fondens Bro (Mrk. 26, Resens Plan), førende til Domkirkepladsen⁶⁾. — Det maa være Befæstelse med Sten, der c. 1380 har fremkaldt Fællesbetegnelsen Stengade for hele Hovedstrøget i Roskilde.

Byens middelalderlige Raadhus laa ved Torvegaden, paa Hjørnet af Algade og Sct. Olsgade (ved nederste Mrk. 24, Resens Plan). Foran Raadhuset holdtes Bytinget paa aaben Gade, og her har vel Byens Kag haft sin Plads.

Først med Reformationen fik Roskilde sin første rigtige Torveplads. Det siges, at Borgerne nedrev Sct. Laurentii Kirke — Taarnet blev dog sparet. Der nævnes Aarstallene 1531 og 1537⁷⁾, det sidste er det sandsynligste; thi næppe har nogen, før Kirkeomvæltningen var fuldbyrdet, vovet i Katolicismens Højborg at lægge Haand paa en Sognekirke. At Borgerne paa et Tidspunkt, da der var godt Køb paa Kirker og Klostre, har taget sig paa at nedrive netop Sct. Laurentii, lyder saare rimeligt, da det maa have været dem om at gøre, endelig langt om længe, at faa en rigtig Torveplads og samtidig lidt Luft i Byens centrale Del. Man har heldigvis ikke ulejliget sig med at nedrive Kirken til Bunds, men nøjedes med, saa snart det var gørligt, at jevne den stærkt opsvulmede Kirkegaard ud over betydelige Rester af Kirkens Mure. Den fremkomne, ikke ret store, men godt beliggende Plads er blevet Byens første egentlige Torv. Den nye Plads fik intet Navn. Paa Kort Nr. 2 kaldes den kort og godt Torvet, og endnu i 1832 siger Roskilde-Historikeren H. Behrmann⁸⁾, at den hedder slethen Torvet, da det er det eneste Torv i Byen.

⁶⁾ Hugo Matthiessen: Underjordiske Roskilde-Gader. Arb. f. Hist. Samf. f. Kbh. Amt 1920.

⁷⁾ Sjællands Stiftslandsbykirker ved A. L. Clemmensen og J. B. Löffler S. 11—13.

⁸⁾ H. Behrmann: Roeskilde S. 155.

Fig. 2. Raadhustorvet med Raadhuset fra 1735, et Kik ned i Skomagergade, samt Hjørnet af Nyegade — en formelig Illustration til Behrmanns Ord. — Justitsraad, Borgmester og Byfoged H. C. Müllers Skydetavle fra 1832; det er vel Justitsraaden selv, der ses i Vognen.

Sammen med Torvet blev Bytinget flyttet; vi ved, at det i hvert Fald 1573⁹⁾ blev holdt, hvor Sct. Laurentii havde ligget. Ret rimeligt har Kagen samtidig holdt Flyttedag til det nye Torv, hvor

⁹⁾ Henry Petersen cit. Arbejde S. 344.

den stod til c. 1770¹⁰⁾; den ses paa Resens Plan som en lille, lodret Streg, ikke langt fra Mrk. 60, Byens Brønd. Maaske er Bygningen imellem Mrk. 39 og 26 et »Stenhus«, der vides at være bygget her med delvis Benyttelse af Sct. Laurentii Kirkes Nordmur. 1735 indgik dette Hus som Led i et nyt Raadhus, der opførtes her, efter at det gamle var gaaet op i Luer ved en stor Bybrand fire Aar tidligere. Det nye Raadhus, der blev ombygget i 1839, stod til det 1883—84 blev erstattet med det nuværende.

I 1733 var den gamle Bispegaard, som siden Reformationen under Navnet Roskildegaard havde været Sæde for Lensmanden i Roskildegaards Len, blevet erstattet med et kongeligt Palæ, som skulde benyttes ved Begravelser i Kongehuset, og naar Majestæten var i Roskilde. Grundstenen til det blev nedlagt af Christian VI. den 12. Maj ved hans Udrejse til Norge, og ved hans Hjemkomst den 23. September var Byggearbejdet saa langt fremme, at Kongen kunde holde Middagstaffel med sit ganske Følge i Hovedbygningen, som da var i fuldkommen Stand¹¹⁾. Selv om Palæet ikke er særlig anseligt, er det dog en helt pæn Præstation paa saa kort en Tid. Arbejdets Leder var Arkitekten L. de Thurah.

Dette Byggearbejde medførte Forandringer i det centrale Roskilde, som senere fik Betydning for Byens Torveforhold. Mens der til Bispegaarden havde været Adgangsvej baade fra Sct. Ols-gade ad Bispegaardsstræde (Mrk. 25, Resens Plan) og fra Algade ad et Stræde, der ogsaa benævnes Bispegaardsstræde, og som begyndte omtrent ud for Nutidens Allehelgensgade (Mrk. 14 paa Resens Plan), blev det nødvendigt at tilvejebringe en helt ny Passage op til Palæet. Den lukkede Husrække, der ses paa Resens Plan ved Torvets Nordside, blev gennembrudt, og en Adgangsvej af mere end normal Gade-Bredde udlagt. C. Ehlers' Plan fra 1790 og 91 (Kort Nr. 2) giver et Billede af Forholdene. Her benævnes Passagen Nye Gade; ikke helt med Urette er Henrik Behrmann utilfreds med denne intetsigende Betegnelse, »som en Mand har ladet klexe paa Hjørnet af sin Gaard«¹²⁾, han havde hellere set

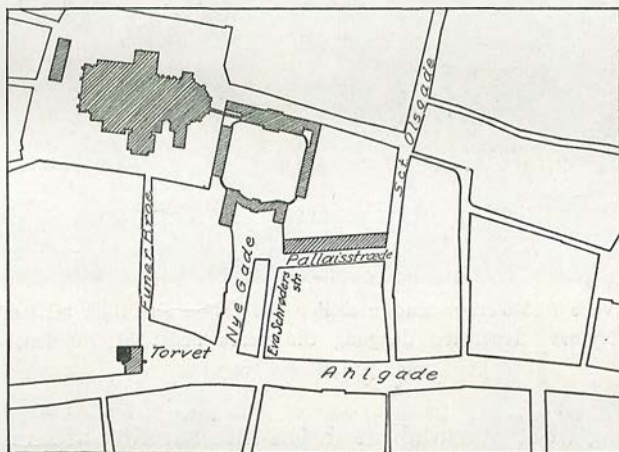
¹⁰⁾ H. Behrmann cit. Arbejde S. 160.

¹¹⁾ Den Danske Vitruvius.

¹²⁾ H. Behrmann cit. Arbejde S. 155.

Navnet Palaisgade. Det vestlige Bispegaardsstræde bærer paa Kort Nr. 2 Navnet Eva Schrøders Stræde, efter en Borgmesterfrue (1626—1706).

Den alt for brede Nygade skulde et Hundrebaar senere komme til at danne Grundlaget for Roskildes tredje Torv. Da Ejeren af Gaarden og Grundstykket mellem Nygade og Eva Schrøders Stræde i 1835 var afgaaet ved Døden, erhvervede Byen Ejen-

Kort Nr. 2. Ehlers Plan fra 1790—91.

dommen. Aaret efter blev den nedrevet¹³⁾ og Grunden sammen med de to tilgrænsende Gader udlagt til et Torv, som naturligvis kom til at hedde Nytorv. Dette fantasirige Navn bar Pladsen, indtil den i 1921 blev omdøbt til Stændertorv til Minde om Stænderforsamlingerne, som havde været holdt paa Palæet. — Hvornaar »det gamle Torv«, som det kaldes endnu i 1842, har faaet sit nuværende Navn Raadhustorvet, vides ikke.

Der er igen en Pause i Torvets Udviklingshistorie. De praktiske Forhold, Torvehandel og Trafik, havde ikke krævet mere Plads, men i Slutningen af 1890'erne dukkede der noget nyt op, nemlig æstetiske, hypatriske og turistmæssige Betragtninger. Disse

¹³⁾ J. N. Lundstrøms Optegnelser. »Jul i Roskilde« 1927, S. 20.

Fig. 3. Torvene i 1890'erne. Endnu skiller den gamle Hus-Blok mellem Raadhustorvet og Nytorv. Trafikken dengang illustreres bedst af Hunden, der sover midt paa Hovedstrøget.

samlede sig til et Stormløb mod den lille Samling af gamle Huse, som laa mellem Nytorv og Fondens Bro, langs Raadhustorvets Nordside. Der blev tordnet imod dem, fordi de virkede trykkende og spærrede for Udsynet til Domkirken; mærkelige og nymodens Betragtninger, der tidligere aldrig var faldet nogen Mor's Sjæl ind. Resultatet blev en Komité, der fik samlet Penge, købt Husene og revet dem ned i Sommeren 1908¹⁴). Hvad nogle havde frygtet, at det vilde virke uheldigt helt at blotlægge Domkirken, og at der vilde opstaa et urimeligt Hul i Bylegemet, blev heldigvis ikke Tilfældet. Lykken var som saa ofte bedre end Forstanden. Selv om de ivrigste »Blotlæggere« havde ønsket det, blev nogle til Palæet hørende Haver bag de gamle Huse ikke raseret, men bevaret som

¹⁴) A. Fang i »Festskrift f. Alm. dansk Vare- og Industrielotteri« S. 48—53; dette maatte nemlig yde Tilskud til Foretagendet.

en luftig Afgrænsning. De gamle Træer slører tilpas Domkirken, gør den kolossal, saa den helt behersker den store aabne Plads.

Planens Realisering kom dog nærmest bag paa Byen. Man vilde nok have de gamle Huse væk, men havde ikke tænkt paa, hvad der skulde gøres med den Plads der fremkom, og som Byens Liv slet ikke krævede. Pladsen kom en Tid til at ligge øde og ubenyttet hen, kun nu og da taget i Brug ved Markeder. Da der stadig dukkede mer eller mindre fantastiske Bebyggelses-Planer op, blev der nærmest for at sætte en Stopper for disse lavet et temmelig umotiveret Anlæg. Saa var der igen for en Tid Fred og ingen Fare. I Mellemtiden voksede Byen hastigt og krævede større Torveplads, og noget helt nyt, Automobilismen med dens Krav paa Plads til Parkering, var vundet stærkt frem.

Nu var Tiden inde til at tage fat paa den meget vanskelige Opgave: at sammenfatte de to adskilte Torve, Raadhustorvet og

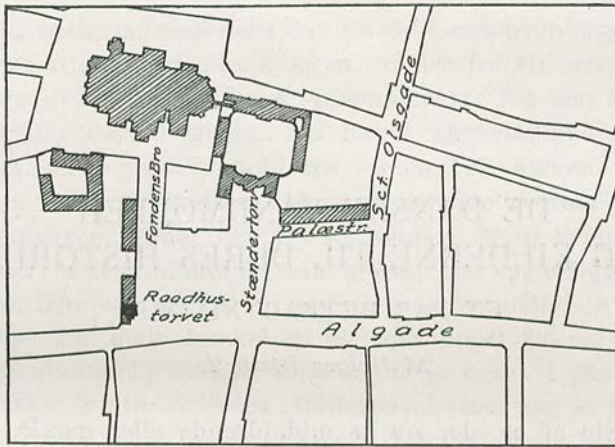
Fig. 4. Raadhustorvet kort før 1908. Torvetrængselen er ligefrem ved at vælte de gamle Huse.

Fig. 5. • Nutidens Roskilde. Raadhustorv og Stændertorv er nu forenet; de hegnes af Raadhustornet (Sct. Laurentii Taarn), Raadhuset fra 1884, Duebrødre Hospital (en Stiftelse for Gamle), Domkirken og Palæets Haver samt Palæet; af dette ses kun lidt af Portbygningen.

Stændertorv til en Enhed. Det lykkedes Stadsingeniør H. P. Mortensen at udarbejde en Plan, der baade kunde tilfredsstille de praktiske Krav og de æstetiske Hensyn. Især var det en stor Gevinst, at den tidligere snævre og kedelige Gade, Fondens Bro, blev gjort næsten dobbelt saa bred, hvorved der skabtes en festlig Adgangsvej til Domkirken med frit Udsyn over dens mest fængslende Partier. Ved denne sidste Regulering i Aarene 1931 og 32 er den Udvikling, der begyndte ved Middelalderens Ophor, bragt til en foreløbig Afslutning (Kort Nr. 3).

Roskilde Torvs Historie er ikke uden karakteristiske og ejendommelige Træk. I den naturgroede, gamle Bebyggelse, der tidligt aflejrede sig om en terrænbestemt Færdselsaare, blev der ikke Plads for noget egentligt Torv. Først Reformationens store Om-

Kort Nr. 3. Nutids-Plan.

væltning skabte den første Torveplads. Mere tilfældige Forhold førte til Dannelsen af endnu et Torv og skabte senere paa for tidligt et Tidspunkt unødvendig Torveplads. Først under Pres af et reelt Krav forenes de forskellige Pladser til en organisk Enhed, Roskildes nuværende, statelige Torv. Det er ikke uinteressant at følge en Bys Udvikling og se, hvor meget der famles, naar Tilfældigheder raader, og hvor sundt Bylegemet som en levende Organisme elastisk følger sig, naar der foreligger virkeligt funktionelle, indre Krav.